

Változó kontextusok – változó tánc kultúra

„A táj egyik legállandóbb elemének, a fának állapota, jelenléte, vagy hiánya történelemről, az ember-és táj viszonyáról, így az ember humánumáról és erkölcsiségéről is árulkodik” (Oroszi 2005: 5).

Kós Károlyhoz hasonlóan azt gondolom, hogy a népelet és a népi műveltség, vagy egyes jelenségeinek változását nem lehet a történeti és gazdasági folyamatok megismerése nélkül felvázolni (Kós 2000 I: 137). Könyvem kiindulási pontjául ezért a Mezőség, illetve Visa történelmének és gazdaságának alakulását választottam.⁶³⁹

A középkori Mezőség virágzó mezőgazdasági kultúrájának a 17–18. század járványai és háborús pusztításai vetettek véget. A dolgozat elő részében olvasható összefoglalóból kitűnik, hogy az itt élő magyar, majd később magyar, szász népesség (sőt az 1700-as évek közepétől a Mezőség egyes vidékein a román népesség is) több alkalommal is szinte genocídiumszerűen pusztult. A több évszázadig tartó folyamatos újratelepítések, népességmozgás miatt a 19. századra szinte teljesen kicseréldött a terület lakossága.

Ez alapján úgy gondolom, hogy a 17. századi hatalmas társadalmi és gazdasági változások kulturális értelemben is egy teljesen új helyzetet teremtettek Mezőségen. Bethlen Gábor idején, az 1620-as évek erdélyi aranykorban bekövetkezett béke és kulturális fellendülés a mezőszégi magyarságot már szigetszerű diaszpórákban találta, a társadalom többségét ekkor részben még vándorló balkáni néptömegek tették ki, de jelentős lehetett az országon belüli migráció is. Azok a nyugati műveltségi hatások tehát, amelyeket az erdélyi reneszánsz és a barokk hozott el a területre, már nem csak az itt élő magyarok és szászok kultúráját termékenyíthette meg, hathatott az időközben idekerült, főleg balkáni származású népességre is (Varga S. 2013b: 473). Ugyanakkor ez utóbbiak vélhetően erőteljesen konzervatív, bizánci jellegű műveltsége is hatással lehetett az összképre, csakúgy, mint az Erdélyen belül mozgó, vagy éppen Magyarországról érkező népelemek kultúrája. A magyar nyelvterületet nyugatról érő műveltségbeli hatások bekerültek a magyar táncfolklorisztikai kutatás fókuszába, ugyanakkor a keleti kulturális hatásokkal mindeddig nem foglalkoztunk alaposabban (Varga S. 2020c: 86).

Az aranykort követő újabb háborús pusztítások, politikai és közigazgatási bizonytalanságok, a folyamatosan romló gazdasági és ökológiai helyzet miatt a 18. századi élet kísérőjelensége – Jakó Zsigmond szavaival élve – minden tekintetben a szegénység lett (Jakó 1944b: 107). Infrastrukturális fejlesztések hiányában törvényszerű, hogy mindez a terület társadalmi-kulturális bezárkózásához vezetett.

---

639 Nagy Ödön is írt arról, hogy a mezőszégi magyar szórványok és műveltségi elemeik megmaradása szorosan összefügg a mezőgazdasági termeléssel (Nagy Ö. 1938: 155).

A „Holttengeren” belül a szórványhelyzetbe került magyar csoportok is egyre inkább elszigetelődtek egymástól és a külvilágtól.⁶⁴⁰ Ezt a világot egészen a modern tömegkommunikációs eszközök megjelenéséig rendkívül lassú információáramlás jellemezte.⁶⁴¹ A 18 század végétől elkezdődő konszolidáció során az itt élő népességre már megváltozott gazdálkodási formák és stratégiák, az ökológiai környezetbe való újszerű viszonyulás voltak jellemzők. Ebben az időszakban a gazdasági elmaradottság, infrastrukturális, társadalmi és kulturális bezárkózottság már alapvető jellemzője volt a mezőségi létnek. Mindennek a fényében érthető, hogy a területre kívülről érkező értelmiséginek hasonló benyomása lehetett, mint Kőváry Lászlónak, aki a 19. század közepén a következőket gondolta Mezőségről: „Az itteni nép egész világa a legközelebbi városig, minden tudománya az eke szarváig, minden művészete a furulyáig terjed. A polgárosodással mit sem gondoltak, útjuk csak a falukat kötötte egybe, a városokat csak gabonapiacul tekintették” (Kőváry 1984: 203). A helyhez kötött népesség ekkor már relatíve biztonságos jogi, közigazgatási és gazdasági keretekben élt, és ha szegényesen is, de megélt a mezőgazdaságból. Véleményem szerint ez gazdasági értelemben nagyon behatárolt helyzetben megtörtént konszolidáció teremthetett megfelelő környezetet egy sajátos kulturális, társadalmi arculat kialakulásához, amit ma a magyar néprajz mezőségi népi kultúrájának tart. A néprajzkutatók által többször megfogalmazott etnikumközi kulturális egymásrahatások ebben az időben alakíthattak ki egy nagyon is vitális kultúrát. Az együtt táncoló magyarok, románok, cigányok és szászok, a meglehetősen nagy területen muzsikáló cigányzenészek a saját kulturális izlésvilágukkal mind hozzájárultak az itteni zenei- és tánc kultúra diverzitásához. Az észak-mezőségi területeken ezen kívül a szászok kulturális hatásával kell számolnunk, de nem hagyhatjuk figyelmen kívül a szintén korán polgárosodó zsidó és örmény népességet sem. Mindent színezte a nemzeti romantika eszményét, kis mértékben pedig a polgári kultúra elemeit is terjesztő kis- és köznemesség műveltsége (Varga S. 2013b: 474–477).

Véleményem szerint a mezőségi népi kultúra életképessége, színes mivolta sokkal inkább magyarázható az ide érkezők telepesei mentalitásával, letelepedés és az együttélés során kialakuló etnikai és kulturális sokszínűséggel, semmint a diaszpórába szorult magyarság hagyományörzésével. Szociálintropológiai vizsgálatok frontier hipotézise nyújt párhuzamot a jelenség megértéséhez. Ezek szerint ebben a korszakban falusi környezetből kiszakadó telepesei általában gyorsan homogén, új falusi miliót építenek ki maguknak, amire önálló, ugyanakkor régies kultúra jellemző (Hofer 2009: 73). Hofer Tamás erre párhuzamként a 16–17. század során székely vidékekről kiszakadó, erdőirtással maguknak életteret szerző gyimesi csángók, illetve a török utáni újratelepülés alföldi példáit hozza (Hofer 2009: 75). A gyimesiek „gátlások nélkül egy új, önálló, de jellegében nagyon is régies kultúrát”

---

640 Ez az olyan kis falvak, mint Visa esetében is egyértelmű lokális endogám tendenciák érvényesüléséhez vezetett.

641 A történelem legnagyobb földrengésének tartott 1755-ös lisszaboni katasztrófa híre például csak 1759-ben jutott el Rettegi György mezőségi nemeshez, aki arról egy latin nyelvű röplapot olvasva értesült (Rettegi 1970: 82, 445).

alkottak, tehát egy korábbi jól felépített kommunikációs és kulturális rendszerükből kiszakadva, új hazájukban idegenekkel összekeveredve gyorsan új, egyöntetű társadalmi és kulturális berendezkedést hoztak létre (Hofer 2009: 74–75). A rendelkezésre álló történeti, gazdasági és kulturális adatok alapján hasonló helyzetet látok a 18–19 századi Mezőséggel kapcsolatban. Az itt vázolt kulturális állapotot valóban megtalálható számtalan régies, reneszánsz és barokk művelési elem, de ezek mellett a 19–20. századi tánc- és zenei divatok is megjelentek, amelyek megkésve, de elkezdtek beépülni a tradicionális tánc- és zenei kultúrába (Martin 1990: 430, 434–435). Véleményem szerint a mezősi tánc- és zenei kultúrára jellemző archaizmusok mai megléte nem csak a gazdasági elmaradottság és infrastrukturális bezártság következménye, hanem a kultúra önnön sokszínűségéből fakadó rendkívüli életképességnek is. A Mezőség rossz ökológiai helyzetével összefüggő gazdasági és infrastrukturális elmaradottsága a modernitás megjelenéséig konzerválón hatottak erre a kulturális egységre.

A 1800-as évek konszolidációs időszakának a század végi arányosítási és tagosítási törvényei vetettek véget, teljesen megváltoztatva a körülbelül száz-százötven év alatt kialakult gazdasági és társadalmi rendet, megszokásokat, ennek nyomán a mindennapi életmód és kultúra is átalakult. Mint azt egy korábbi tanulmányomban megállapítottam, a Mezőségen a 19. században egy meglehetősen gazdag, változatos formakincsű eszközös táncműveléssel kell számolnunk (Varga S. 2010b, 2021a: 278). Ezek közül a botos táncok az ekkor még meglehetősen mobilis pásztorréteghez kapcsolódhattak, ami a jellemző migrációja során távolabbi (például alföldi, Felső-Tisza vidéki) területekkel is kapcsolatot tartott.⁶⁴² A 19. századi arányosítás és tagosítás a külterjes állattartást, így az addig rendkívül jelentős juhászatot is korlátozta, illetve helyhez kötötte (Varga S. 2021a: 282). A 20. század elején létrejövő eszterházi közösségekben végzett állattartás már helybeli juhászokat igényelt,⁶⁴³ akik első sorban a románság köréből kerültek ki (Kovács L. 1947: 196, 2008: 229, 233–234). A fokozatosan háttérbe szoruló külterjes állattartás miatt a botos táncokat vélhetően leginkább ismerő pásztorréteg pedig jelentősen megcsappant, illetve a legelőkről kiszorulva beköltözött a falvakba (Varga S. 2021a: 282). A Kárpát-medence más területein tapasztaltakhoz hasonló funkcionális és formai változások mehetnek végbe tehát a mezősi táncművelésben, amikor is a pásztorművelés bizonyos elemei – például a botos táncok – bekerültek a falvakba, ahol korábbi küzdő

642 K. Kovács László az 1940-es években a Borsa-völgyi juhászatot vizsgálva ír arról, hogy az 1800-as években a környékbeli pásztorok távol eső területekre is elvándoroltak (Kovács L. 2008: 227–228), illetve, hogy az 1850-es évektől, az ugartartó gazdálkodás megszűnése miatt sok magatartó juhász érkezett az Alföldről Erdélybe (Kovács L. 2008: 36, 229).

643 A belső-mezősi falvak legtöbbszörében emberemlékezet óta csak helybeli, vagy környékbeli pásztorokat alkalmaznak. A visszaemlékezések szerint Visában 1940 és 1970 között sok esetben helyi, szegény magyar gazdálkodók is vállalták a juhászatot. K. Kovács László 1947-es, Bálványosváralja juhászatáról szóló tanulmányában leírta, hogy a rengeteg rá háruló feladat miatt a pásztor csak falubeli lehet (Kovács L. 1947: 196). Hasonló volt a helyzet a Borsa-völgyében is (Kovács L. 2008: 233–234).

jellegüket levetkőzve, a kapcsolódó bothasználatot passzívva szelídítve, a románok gyakorlatába kerülve épültek be a helyi tánc kultúrába.⁶⁴⁴

Az erdélyi eszközös táncokról szóló írásomban utaltam rá, hogy a pásztortáncok rituális jellege (kaluser) a 20. század elején megkopott, több esetben (lásd a fonóbeli *kecsketáncot*) bemutató, illetve szórakoztató jellegűvé vált, majd az első világháború környékén lassan kikerült a használatból (Varga S. 2010b: V). A korábbi, mindenkit „élni hagyo” (Kós 2000 I.: 176) gazdasági és társadalmi rendszer az arányosítás és a tagosítások hatására gyökeresen megváltozott. A régi falusi rendtartás előírásai, megkötései eltűntek (Kós 2000 I.: 88) a régi „tempós” (értsd nyugodt) parasztember helyett megjelent az újításra törekvő, sok esetben spekuláns falusi gazdálkodó (Kós 2000 I.: 88–89). Csupán racionális gazdasági értelemben előrelépésként értékelhető változások (Kós 2000 II.: 334) mellett megnövekedtek a társadalmi egyenlőtlenségek, ezekkel párhuzamosan pedig megváltozott a mezősi ember értékrendje, gondolkodása (Kós 2000 I.:140). Mindez „magával hozta a korábbi pezsgő községi élet, közügyintézés meggyengülését is” (Kós 2000 II.: 334).⁶⁴⁵ Korábban a faluközösség által irányított termelés és az ezzel kapcsolatos közösségi egyeztetés szabályozta a falusi életet (Makkai G. 2003: 49–52). Az elkülönített, tagosított birtokon gazdálkodó parasztemberek K. Kovács László megfigyelése szerint a közösségi élet hagyományait lassan elhagyták, életszéméletük megváltozott. „A tagosítás olyan határkővé vált, amelynél otffejettette a bálványosváraíjai nép régi szokásai nagy részét, dalai javát, táncai régi módját...” – írta a szerző (Kovács L. 1947: 47). A K. Kovács László által megfigyelt bálványosváraíjai és a Borsa-völgyi folyamatokhoz, valamint a Kós Károly által leírt széki, katonai változásokhoz hasonlóak az egész Mezőségeen lejátszódtak, melyek kitapinthatóak a tánc- és a zenei kultúra 20. század eleji változásaiban is.⁶⁴⁶

Visában és környékén a 20. század elején a táncalkalmak szervezésében megjelenő társadalmi feszültségek (külön *gazdatánc*, külön *szegénytánc*) egyértelműen az arányosításához köthetők. A földbirtok jelentőségének növekedésével megjelent a 20. század jellegzetes paraszti földéhség tünete, ami a paraszti társadalmak szociális egységét, kulturális szokásrendjét sok helyütt végzetesen megbontotta (Kós 2000 II.: 334). A „hány holdas gazda” az 1900-as évektől vált meghatározó fogalom má (Kós 2000 I.: 62). A mezősi házassági kapcsolatok bizonyos körét meghatározó „föld megy a földhöz” elv is ebben a korszakban erősödött meg Visában. Ezt mutatja a tiltott kapcsolatok, a menyasszonyszöktetések gyakorivá válása ebben a korban,

---

644 A dél-dunántúli területekhez hasonlóan (Martin 1990: 405), a pásztorkultúra bizonyos elemei (például a botos táncok) vélhetően így kerülhettek be a mezősi falvakba, ahol a legtovább – nem véletlenül – éppen a románok gyakorlatában (*rományeste in botá*) maradt fenn egészen az I. világháborúig.

645 Elszórt adatok, megjegyzések alapján feltételezhetjük, hogy ötven évvel korábban a feudális költősségek megszűnésére is nagyfokú érzékenységgel reagáltak az erdélyi falvak (Makkai G. 2003: 49). A faluközösség egy termelő szerkezetet működtető társadalmi szerveződés volt. Az általa szabályozott élet, a közösségi egyeztetés, szabályozás irányítja az életet (Makkai G. 2003: 49–52).

646 A székiek 1908-ig pereskedtek az arányosítás ellen (Kós 2000 II.: 332–333), Kidén 1912-ben fejeződött be az arányosítás utáni tagosítás (Kovács L. 2008: 31).

aminek következtében nem rendeztek táncmulatsággal járó lakodalmakat, legfeljebb egy kis vacsorát.⁶⁴⁷

A falvak, illetve falurészek szerint megrendezett közösségi események, például az utcánként, szegenként elkülönülő táncmulatságok vélhetően szintén, egy, tagosítás előtti földközösségi rendszer maradványai.⁶⁴⁸ A különböző társas munkák (arató-, hántókaláka, cimboraságban való szántás, kölcsönbe aratás stb.) gyökerei szintén ebbe a korszakba nyúlnak vissza (Kós 2000 I.: 153, 172–173, 183, 189) csakúgy, mint a napszám, ami a jobbágykorszak robot- és terményszolgáltatásainak kései maradványa lehetett (Kós 2000 I.: 138).⁶⁴⁹

Visa soha nem tartozott a palatkai táncörzvet gazdag falvai közé, ugyanakkor az adatokból arra lehet következtetni, hogy a 20. század elején-közepén a helyi földesúr, a bíró és a helyi és környékbeli nagygazdák támogatásának (kalákák rendezése), a kiszámítható gazdasági helyzetnek és a zenészek viszonylagos túlkínálatának köszönhetően a rendszeres hétfégi *táncokon* többször muzsikáltak jó zenészek, mint a későbbi időszakokban.

A belső-mezőségi falvak zenei- és táncművelésében a változások a terület elzártsága, kevésbé polgárosult mivolta miatt meglehetősen lassan zajlottak le. Ennek köszönhető, hogy a visszaemlékezésekből még megismerhetők olyan táncos szokások, térhasználati formák és régies táncstílus, amelyek az arányosítás előtti korban gyökerezhetnek. A legényesek térhasználati változásai figyelemre méltóak ebből a szempontból. A közösséget szimbolizáló körforma, amikor is a férfiak körben állva, mozdulataikat egymáshoz hangolva táncolnak leginkább az első világháború előtt volt divatban. Ebből az időszakból már vannak adataink ennek felbomlására és a szölisztikus formák megjelenésére. Ugyanez igaz a négyes táncra, ami a két világháború között kezdett kimenni a divatból. A mezőségi magyarok lassú aszimmetrikus lüketetésű párkezdő táncának, a *lassú cigánytáncnak* változásai is figyelemre méltóak. A lassút kísérő jaj-nóták közösségi éneklése az első világháború környékén ment ki a divatból Visában. A legidősebb adatközlőknél még megfigyelhetők voltak például az aszimmetrikus zenéhez való sokszínű alkalmazkodás különböző lépéskombinációk, simítások, amiket aztán a második világháború után felváltott az egyöntetű *akasztás*. A forgós-forgató páros táncok motívumkészletében a korábban már ismertett régies mozzanatok, szintén valamikor a két világháború között kezdtek el kikopni a használatból, bár nyomaikban még a 2000-es években is felfe-

647 A lakodalmak elmaradása, (a menyasszonyt csak átvitték a hegyen) az első és a második világháború, illetve a tévesz-szervezés utáni *szegény világban* volt még jellemző, ahogy azt a visai visszaemlékezések egyértelműen mutatják.

648 Magyarországot esetében a négyes tánc előadásmódjában is észlelünk területi különbséget két része. A korábban különálló református többségű Alsószovátton (a mai Alszege) és a többségében unitárius Felsőszovát (a mai Felszege) élők még 20. század közepén is igyekeztek a táncművelés egyes jegyei alapján megkülönböztetni magukat egymástól. A négyesben a keringés közben a felszegeiek külső, az alszegeiek pedig belső lábbal léptek a zenei főhangsúlyra.

649 Az általunk vizsgált korszakban a visai fiatalok gyakran napszámába mentek, hogy előteremtsek a mulatságra való költségeket. A földet kiadó nagygazdák tulajdonképpen az e célból végzett kalákamunkák értékét is napszámában mérték.

dezhetőek voltak az 1930-as években születettek táncában. Gyűjtött adatok szerint ugyanígy változhatott a tánc és a mulatság közbeni magatartás is az introvertáltból az extrovertált viselkedés irányába.

A Mezőség északi és nyugati területein a régi, a modernizáció időszakában fokozatosan lesüllyedő, az egykori jobbágyivadékokkal együtt élő közép- és kisbirtokos réteg is érezte kulturális hatását. Az új nemzeti tánc típus, a csárdás 19. század végi elterjedése köszönhető nekik.⁶⁵⁰ A vizsgált területünkhöz képest modernebb marosszéki tánc kultúra hatása vélhetően a verbunk belső-mezősségi területen való szórványos megjelenésében mérhető le. Visát és környékét a kismemesi hatások kevéssé érintették, amit a forгатós-forgós táncok motívumkincsének és dallamkísérének régi, szinte érintetlen vonásai is mutatnak.

A két világháború és az ezzel járó társadalmi változások is hatással voltak Visa és környékének kultúrájára.⁶⁵¹ Itt elsősorban a nemzetiségi ellentétek kiegyezésére gondolok, ami Visa táncalkalmainak szervezésének változásaiban tetten érhető. Az első világháború kulturális elemek intenzív cseréjét hozta, felerősítve a hétköznapi műveltség bizonyos fokú homogenizációját.⁶⁵² Egyes vizsgálatok ugyanakkor azt is mutatják, hogy a háborús krízishelyzetek után egyfajta kulturális, társadalmi visszarendeződés volt tapasztalható, a falusiak érthető módon igyekeztek visszatérni a korábbi, biztonságot jelentő társadalmi keretekhez, életformához.⁶⁵³

A trianoni elszakadás után mérséklődött a magyarországi, azon keresztül pedig a nyugati (városi) hatások intenzitása (vö. Pávai 2005a: 21). A táncok közül a magyar táncoknak tartott négyes és a lassú legényesek használata ekkor szűnik meg. A románok *gye a lungu* nevű vonulós páros tánca, és a magyarok *lassú cigánytánca* körülbelül ugyanebben az időszakban kezd kimenni a divatból. Ez utóbbi a továbbélését az 1960-as években induló, Kallós Zoltán nevével fémjelzett néprajzi érdeklődésnek és az 1970-es években induló tánc házmozgalomnak köszönheti.

A második világháború és a visszacsatolás négy éve újból a nemzeti eszme (népies műdalok, irredenta- és katonanóták formájában) elterjedését hozta, de intézményes kereteken belül (iskolai oktatás során tanult magyar kettős stb.) is érkezett egységesítő hatás az anyaországból (vö. Pávai 2005a: 21). A hagyományos spontán és a rendszeres hétvégi táncalkalmak mellé ebben az időszakban sorakozott fel a bál, ami a táncszervezők feladatainak körét tovább bővítette.

---

650 A magyar parasztság kulturális mintáit, anyagi gyarapodása ellenére, a kis- és középnemesség bomló feudális rétegétől kapta, és nem a modernizációt jelentő városi elitől. A 19. század parasztkultúrája a régi nemesi életvitel számos elemét átvette. Ez a mintakövetés a parasztokat és a feudális örökséget hordozó dzsentri réteg kliens-patrónus viszonyából következhetett (Fél–Hofer 2001: 253–254).

651 A kapcsolódó társadalomnéprajzi kutatások jól mutatják a világháborúk okozta krízishelyzeteket a mezősségi kisközösségekben. Mezősámsondon mindkét világháború alatt megugrott például a törvénytelen gyermekek és az öngyilkosságok száma (Szikszai 2010: 289, 291).

652 Járdányi a kidei dallamkészség eredetét vizsgálva mutatta ki a katonáskodás erőteljes hatását (Járdányi 1943: 40).

653 Szikszai Katalin mezőssámsondi vizsgálatai egyértelműen alátámasztják ezt. Mezősámsond házasodási körzete kitért a világháborúk alatt (Szikszai 2010: 296), majd a háborúk elmúltával a sámsondiak visszatértek a korábbi házassági körzet látogatásához (Szikszai 2010: 298).

Az infrastruktúrális, társadalmi zártság, gazdasági elmaradottság miatt az élelem-, a termelőeszközök-, és a ruházat előállításával mellett, a kulturális élet területén is meglehetősen nagyfokú önállóság jellemezte Mezőséget még a 20. század közepén is. Az erősen hierarchizált falusi társadalom még a 19. századi közösségi magatartás- és életmódbeli formákat tovább őrizte ebben a korszakban (Szász 1988c: 1739, 1743). Ennek köszönhetően az 1930-as, 1940-es években a belső-mezőségi falvak paraszti táncművészei erős integrációs készséget mutat. Több tánc is ekkor kerül be a visai táncművészetbe, amelyek közül a *tirnává* páros és szóló formája szinte teljes mértékben beépül a helyi táncművészetbe, de más táncok is, mint például a *valcer* és a *hétlépés* is elindulnak a folklorizáció útján. Motívumkincsük dobogó-bokázó mozdulatokkal egészül ki, térhasználatukban pedig megjelenik a hagyományos, páros táncokra jellemző, zenés előtti figurálás. A legtöbbet használt páros táncok (csárdás, szökös) formakincsük expresszív elemekkel bővül (egyre több kar alatti forgatás, nehéz csapcsoló motívumok) táncművészeik új dallamok (*magyar csárdás*) jelennek meg.

Úgy vélem, hogy a visai paraszti táncok formái szempontból ekkor, az 1940-es években, illetve az 1950-es évek elején érték el a motívumkincsük csúcspontját. A tánc formái fejlődésével ugyanakkor óhatatlanul együtt járt a specializált tudás megjelenésével (ezt mutatja a legényesek szőlészeti jellegének megerősödése is), ami a tánc közösségi kohézióját gyengítette, hiszen kizárta kevésbé ügyes, felkészült táncosokat. Véleményem szerint ez előkészítette a táncművészet későbbi gyökeres megváltozását.⁶⁵⁴

A második világháború utáni és a téveszervezés alatti nehéz időszakban a visaiak kevesebbet tudtak áldozni zenés multságokra. Ennek következtében legtöbbször gyengébb, Palatkáról elszármazott zenészspezialisták zenéltek még a lakodalmak nagy részén is. Mindezt alátámasztja a helyi „amatőr” zenészek számának növekedése, és egyre gyakoribb részvétele a felnőtt táncművészeiknek. A visai paraszttáncok korábban csak a házi multságokat, és a gyerekek táncművészeit szolgálták ki.

A mezőségi lakosság életkörülményei – a nagy többséget tekintve – a szocialista iparosodással és a városiasodással valamelyest javultak (vö. Szász 1988c: 1762–1766). Ugyanakkor a téveszervezés szétverte a faluközösséget és annak intézményeit: az 1960-as évektől fokozatosan szűntek meg a táncos *kalákák*, gyökeres változások álltak be a táncművészetben és táncrendezésben. A legtöbbet használt táncok (csárdás, szökös) máig tartó formai egyszerűsödése is ebben az időszakban kezdődött el.

A pénzforgalom is a kollektivizálás alatt vált jelentőssé a mezőségi falvakban (Kós 2000 I.: 138). A szülők többet tudtak áldozni a gyerekekre, Visában ezért váltak gyakoribbá átmenetileg a gyermekek táncművészei. Az 1950-es évek végétől lassan stabilizálódó gazdasági helyzet a zenészfogadás lehetőségeiben is megmutatik: a visaiaknak egyre jobb zenészeket sikerült fogadni a rendszeres *táncokra*, jelesek

654 Mindez összecseng Fél Edit megállapításával, aki szerint kulturális változás előtt a „rég” kulturális jelenségek éppen a váltás időszakában válnak a legteljesebbé, kontúrjuk ekkor erősödik fel (Fél 1952: 409).

alkalmakra (gyakran a téesz, illetve az iskolaigazgató segítségével) pedig már a legjobbakat is elhívhatták. Mindezek ellenére az elzártabb falvakban konzerválódott a régi élet sok eleme (vö. Szász 1988c: 1762–1766), a napszámmal és a terménnyel való fizetés Visában például általános maradt (vö. Kós 2000 I.: 138).

Az 1960-as évek közepén faluba vezetett villamos áram a zenészfogadásban jelentős változást hozott. A hétvégi táncalkalmakról fokozatosan kiszorultak a vonószerszerek, helyüket a lemezjátszó, később a magnetofon, majd a számítógép vette át.

A visszaemlékezések szerint a téesz közel harminc éve alatt a faluközösség fokozatos gyengülésével a korábbi erkölcsi előírások lassan háttérbe szorultak, egyre gyakoribbá vált a lopás, az ügyeskedés (vö. Peti 2006: 30–31), a táncmulatságra fordított költségeket például a legények gyakran saját családjuk megkárosításával teremtették elő. Mindez a korábban egységesebbnek tűnő faluközösség társadalmi kötelékeinek lassú lazulására utal.

A téesz szervezése körüli időszak társadalmi feszültségei a táncalkalmak rendezésében beálló változások (a nagygazdáknak történő kalákamunka elmaradása például) is tükrözik.⁶⁵⁵

Az 1970-es évektől általános jelenséggé vált az ingázás (*návetázás*), ami egyrészt szintén a régi közösségek felbomlását siettetette, másrészt hozzájárult az életmód bizonyos mértékű korszerűsítéséhez (vö. Szász 1988c: 1762–1766). A városba irányuló migráció megjelenésével és a villany bevezetése következtében a falvak fokozatosan megnyíltak az ingázók és a média által közvetített tömegkultúra előtt.⁶⁵⁶ Ennek köszönhetően kerültek be a faluba dömpingszerűen az eddigről gyökeresen eltérő, új zenei- és táncdivatok, amelyek a korábbi tánckulturát teljesen megváltoztatták. Legkorábban a 20. század folyamán bekerült elemek tűnnek el: polgári táncok legtöbbször például a hatvanas évekig használták, jelentőségük ezután fokozatosan csökkent. Kivételt képez ez alól a keringő, amely a lakodalmak szertartásos mozzanataként (menyasszonytánc) ma is jellemző.

Ebben a korszakban kezdődik az a folyamat, melynek során a falu társadalma a szórakozás, és önkifejezés formáit tekintve kettészakad: az öregek válnak a hagyományok birtokosává, a fiatalok pedig a modern kultúra ismerőivé. A táncfolklorisztikai kutatások, valamint a tánccházak érdeklődés formái értelemben konzervál néhány műveltségi elemet, ugyanakkor az idősebb korosztályra való fókuszálás miatt hozzájárult e kulturális szakadék elmélyítéséhez.

Az 1960-as évektől a táncélet szervezése fokozatosan intézmények (kulturális ház, zsuki tanács), később vállalkozók kezébe ment át, a visai fiatalság már a kulturális önellátás és alkotás helyett a kulturális javak fogyasztására váltott. A táncok ko-reológiai változásai is ezt támasztják alá: a hagyományos paraszti tánckulturában több, egymástól gyakran eltérő formájú (legényesek és páros táncok) tánc típusok, ezek organikus egysége, illetve formai sokszínűségük mára eltűnt, a mostani, po-

---

655 Társadalmi problémákra utal a táncszók használatának megváltozása is, amire Békési Tímeával egy korábbi tanulmányunkban már rámutattunk (Békési–Varga [2010]: 93–95).

656 Visában 1967-ben vezették be az áramot.

puláris tánc- és zenei kultúra jóval homogénebb és egyszerűbb, formai-strukturális tekintetben egyaránt. Mindez a funkcionális változásokat is jelenti: a bonyolult szerkezetű, veretes motívumokból álló mozdulatsorokat hosszú évekig is kellett gyakorolni, mire azt a táncot az illető használni tudta. Ez a ma divatos táncokra már nem igaz. A tanulásba befektetett munka mennyiségét és minőségét, a mozdulatok kimunkáltságát, esztétikáját tekintve az 1950-es évektől egyértelmű szegényedési folyamatról beszélhetünk, ami az önkifejezés és kulturális alkotás területén a lehetőségek beszűkülését is jelzi. Ugyanakkor a modern táncok és zenék ismerete, alkalmazása a visai fiatalokat is bekapcsolta a világon mindenhol ismert nemzetközi aktuális divatokba.

A modern táncok elterjedésével a tánc közbeni magatartásmód is megváltozott. Az idősebb korosztály még rendkívül méltóságteljesen, komolyan, introvertált módon táncolta a táncokat. A fiatalabbaknál a hagyományos táncok előadásakor is egyre többször figyelhető meg a tánc közbeni extrovertált viselkedésmód (hangos kiáltások, élénk gesztusok stb.)

A szocializmus a gazdasági és társadalmi háttér erőteljes átrendezésével, gyökeres kulturális változásokat idézett elő, ugyanakkor a szigorú rendszer tiltásai, a kisebb társadalmi mobilitás, anyagi lehetőségek szűkösége és a kisebbségek kulturális bezárkózását elősegítő intézményesített nacionalizmus miatt a magyarországihoz képest sokkal lassabban és kisebb mértékben változott a hétköznapi kultúra, főleg az infrastrukturális, gazdasági értelemben elmaradott tájak falvaiban. Az 1960-as évek újabb könnyűzenei és divat irányzatai (beat) a magyarországihoz képest kb. tíz év késéssel és jóval kisebb mértékben jutottak el az erdélyi falvakba, a kommunista rezsim hatékony információ-szűrésének köszönhetően. A korszak gazdasági recessziója is a kulturális önellátás hagyományos formáit tartotta életben (vö. Pávai 2005a: 21).

A lakodalmakon, ünnepi táncalkalmakon a fokozatosan javuló gazdasági körülményeknek köszönhetően egyre jobban reprezentálhatták a visaiak, ebbe beletartozott az is, hogy a legjobb palatkai zenészeket, az 1980-as évektől öt, az 1990-es években néha hat-héttagú bandát is meg tudtak fogadni.

Az 1995-re kialakult romániai mikrogazdasági válság Visában is éreztette hatását, a „visszaparasztosodást” jelentősebb tőke nélkül megpróbáló családok a korszak vesztesei lettek (Peti 2006: 38). Emiatt az 1990-es évek eleji felbuzdulás csalódásba fordult, ami az élet minden területére (tanulás, egyéni érvényesülés, közösségi, kulturális élet stb.) negatív hatást gyakorolt,⁶⁵⁷ a faluközösség megtartó

657 „A gazdaság instabilitása, a növekvő munkanélküliség, a falu felnőtt társadalmának apatikus küzdelme [...] a visszakapott földekkel, a sok munkával - mindez befolyásolja a mai gyermekek iskolai teljesítményét, tanuláshoz való viszonyulását. Az egyre apadó létszámú osztályokban (leg-
alacsonyabb létszám: 4 gyerek) alig van [...] versenyszellem, a gyermekek jó része folyamatosan képessége alatt teljesít [...] A belső hajtóerők, a teljesítményvágy, az önmegvalósítás vágya [...] szinte teljesen hiányoznak. Ha meg-megcsillan is az intellektuális kíváncsiság, ha a tanórákon ki is alakul a pozitív magatartás, mivel alacsony az igény szintet és alacsony az énbetetés foka, mivel teljesen rendszertelen az otthoni, önálló, iskolához kapcsolódó intellektuális tevékenység, az iskolai teljesítmény szintje alacsony (kivételesen kb. 15–20%-a)” (Virág M. 1995b: 3).

ereje fokozatosan gyengült, ezzel párhuzamosan a csökkent a közösségi események, így a táncalkalmak, lakodalmak száma.

Visa lakosságának száma az 1970-es években kezdett csökkenni, ez jelentősen felgyorsult az 1990-es évektől. Valószínűleg a közösség kicsi (és folyamatosan fogyó) lélekszámának tudható be, hogy a közeli Kolozsváron az 1990-es évektől tetten érhető kulturális szegregáció, különböző zenei irányzatok „fősodra” mentén létrejövő szubkulturális csoportok (Patakfalvi 2007: 75, 78) jelenléte Visában kevésbé éreztette hatását.

A vizsgált kulturális jelenségek irányát tekintve elmondhatjuk, hogy a 20. század végéig a különböző történeti korszakok tánc- és zenei divatjai Nyugat-Európából kiindulva Magyarország érintésével jutnak el Közép-Erdélybe, azon belül is az általunk vizsgált belső-mezőszégi területre. Ez a folyamat az 1990-es években változott meg gyökeresen, amikor is a média által közvetített új, nyugati zenei- és táncstílusok már Magyarország közvetítő szerepe nélkül hatnak. Érdekes jelenség a keletről érkező mahala és manele-zének, valamint a kapcsolódó törökös jellegű hastáncformák egyre nagyobb térnyerése, ami a vizsgált terület és feltehetően egész Erdély populáris kultúrájának „balkániasodását” jelzi.

A korábbi, társadalmi, és műveltségbeli különbségeket jól szimbolizáló térhasználati rend is fokozatosan megváltozott, leegyszerűsödött. Ma már csak etnikai és nemi alapon különülnek el egymástól különböző csoportok a tánchelységben, azok is csak a táncalkalom kezdeti fázisában.

Az idegen legény intézményének átalakulásával, a vásári *táncok* eltűnésével a belső-mezőszégi falvak társadalmi viszonyrendszere is megváltozott: a palatkai tánckörzet elvesztette jelentőségét, a 2000-es években már néhány, korábban más kulturális egységbe tartozó szomszédos falu (Zsuk, Szék) fiataljai is mejelentek a hétvégi táncalkalmakon. A falu kulturális-társadalmi különállásának megszűnését a *másfalusi* legények fogadásával kapcsolatos szokásrend eltűnése is jelzi.

Homogenizáció mutatkozik a tánc kultúra egyes elemeinek etnikus jellegében is. Az 1960-as évek előtt egyes táncokhoz kapcsolódó tulajdonképpent a mai táncoknál-zenéknél már csak halványan van jelen, a nemzetiségek által külön rendezett táncalkalmak megszűntek.

Az 1970-es évek *pikapos* mulatságai, és a későbbi diszkók bizonyos értelemben a korábbi rendszeres hétvégi táncalkalmak utódjai, de csak a hétvégi szórakozás funkcióját tekintve töltik be ugyanazt a szerepet (vö. Molnár P. 2011: 66). A diszkó a társadalmi struktúrában betöltött szerepére vonatkozóan elmondhatjuk, hogy a résztvevők köre jelentősen leszűkült: a tánc- és zenei ízlés változása és a kései kezdés miatt az idősebb korosztály teljesen kiszorult a hétvégi táncalkalmakról, ennek következtében a diszkóban szokásos viselkedési és érintkezési szabályokat is kevésbé ismeri, mint korábban. Mindez a tánc korábbi közösségteremtő és összetartó (lásd házasemberek a táncon) funkciójának gyengülését mutatja.

12. kép. Pihenő táncosok egy szüreti bál szünetében.
Készítette Varga Sándor, 2012. október 15-én, Visában.